Bujtás László Zsigmond

Jacobus Tollius ismeretlen levele második magyarországi útjáról (1687)

Klaniczay Tibor emlékének

Jacobus Tollius holland orvos és filológus (1633–1696) magyarországi útjai közül eddig leginkább az első, az 1660-as kapott nagyobb figyelmet amiatt, hogy annak során kereste fel a költő és hadvezér Zrínyi Miklóst, és a csáktornyai udvarban tett látogatásáról, illetve az ottani könyvtárról beszámolt Nicolaas Witsen (1641–1717) amszterdami polgármesternek írt levelében, amely először 1671-ben a holland tudós által sajtó alá rendezett Ausonius-kiadás függelékében látott napvilágot.[1] A levél az előbbin kívül még kétszer jelent meg a Tollius útileveleit tartalmazó *Epistolae itinerariae* című első (1700)[2] és második (1714)[3] kiadásában, amelyeket Tollius kollégája, Henricus Christianus Henninius (1658–1703) duisburgi professzor rendezett sajtó alá és adott ki a szerző halála után.

A holland tudós második, 1687-ben megvalósult magyarországi látogatása, mely egy hosszabb közép- és dél-európai utazás részét képezte, szintén ismert a hazai közönség előtt: főleg a korabeli Buda és Pest történetével foglalkozó közlemények idézik, mivel az *Epistolae itinerariae* egy másik magyar vonatkozású levelében *(Iter Hungaricum)*[4] szemléletesen leírja a két várost.[5] Hasonlóan gyakran hivatkoznak az alsó-magyarországi bányavárosokban tett látogatásának részletes leírására,[6] melyből Selmecbányáét Bél Mátyás annyira informatívnak ítélte meg, hogy forrásként használta a városról írt művéhez.[7] A levél kiadása nemcsak azért jelentős, mert a levél eredetije nem maradt fenn, hanem azért is, mert személyes élményeken alapul és jóval alaposabb információkkal szolgál Magyarországról, mint az ugyanebben az évben Amszterdamban megjelent, többek között Magyarország leírását is tartalmazó kötet.[8]

---

[1] Ausonius, 1671, 785–790. A mű korábbi kiadásában (Ausonius, 1669) a levél még nem szerepel. A csáktornyai látogatásra vonatkozó rész magyar fordítását lásd Szamota, 1891, 284–287.

[2] Tollius, 1700, 237–246. (A levelet a Zrínyi-könyvtár állományát tárgyaló kötet ebből a kiadásból idézi. Hausner, 1991, 33.)

[3] Tollius, 1714, 237–246. Az 1714-es kiadásnak volt egy Hágában megjelent változata is. Kövér, 2013, 7.

[4] Tollius, 1700, 140–204. A Bécsből 1687. július 7-én kelt levél címzettje Dodo von Knyphausen (1641–1698), a porosz királyi udvar tanácsosa. (Tollius második útjára a brandenburgi udvar, sőt személyesen Frigyes Vilmos (1620–1688) brandenburgi választófejedelem támogatásával indult el.)

[5] Tollius, 1700, 198–201; Tollius, 1714, 198–201. Részleges magyar fordítását lásd Szamota, 1891, 287–289.

[6] Tollius, 1700, 156–193; Tollius, 1714, 156–193. Lásd erre Kövér, 2014.

[7] Kövér, 2013, 12–13. Bél Mátyás – igaz, kritikával illetve – Tolliusnak a pozsonyi várról szóló leírását is felhasználta. Tóth, 2007. 22.

[8] Anonim, 1687. Magyarország ismertetését lásd 1–38. Bár az Amszterdamban napvilágot látott mű általános áttekintést kíván nyújtani az országról, így több várost is ismertet, azok leírása elég felületes.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 301 2021.01.19. 15:46:13

Tollius e második útjával itthon az utóbbi években két közlemény is foglalkozott. Ezek közül az egyik a holland utazó magyarságképét elemzi az *Iter Hungaricum* alapján meglehetősen vázlatosan,[9] egy másik viszont az eddigi legrészletesebb ismertetést adja a holland utazó útileveléről.[10] Ami a holland szakirodalmat illeti, a Tollius tanítványáról, a szintén filológus Theodorus Janssonius van Almeloveenről (1657–1712) szóló holland monográfia, mely érthetően sokat foglalkozik Tolliusszal is, viszont csak bécsi tartózkodását említi,[11] magyarországi útját nem, és ugyanez a helyzet a korszakban Itáliában járt holland tudós utazókat számba vevő munka esetében is, mely csak németországi és itáliai tartózkodását tárgyalja.[12]

Tollius pályafutásáról Hollandiában még nem készült monográfia, az első, 1738-ban holland szerző által összeállított biográfiája[13] után mintegy százötven évvel készült és máig legrészletesebb életrajza sajátos módon egy német életrajzi lexikonban található.[14] Az eddig róla megjelent közlemények szerint különös, mondhatni különc alakja volt a respublica litterariának. Érdeklődött a régi könyvek és kéziratok, a régi római, görög feliratok és érmék, valamint nem utolsósorban az alkímia iránt is, melyek közül az előbbieknek egy,[15] az utóbbinak több kötetet[16] is szentelt.[17] Élete során volt a híres amszterdami nyomdász és térképkiadó, Joan Blaeu (1596–1673) latin fordítója – ebben a minőségében jutott el Csáktornyára –, követségi titkár Stockholmban, ezt követően a goudai latin iskola rektora, majd a második magyarországi útját megelőző időszakban, 1684-től a duisburgi egyetemen volt a történelem, az ékesszólás és a görög irodalom professzora. 1687 elején indult közép- és délkelet-európai útjára: előbb Hannover, Braunschweig, Wolfenbüttel és Magdeburg érintésével Potsdamba és Berlinbe ment, innen Wittenbergen, Lipcsén, Drezdán és Prágán keresztül érkezett Bécsbe. Bécsből rándult át Magyarországra, innen visszatérve pedig Itáliába ment tovább, ahol hosszabb időt töltött, felkeresve többek között Velencét, Firenzét és Rómát.[18] Itáliai tartózkodása során áttért a katolikus vallásra.[19] 1692-ben utazott vissza végleg Hollandiába. Professzori állást nem kapott, ezért Utrechtben magánórák adásából próbálta meg fenntartani magát, ehhez viszont az ottani egyetem kurátorai nem járultak hozzá, így szegénységben halt meg 1696-ban.[20]

---

[9] Ablonczyné, 2011, 147–154.
[10] Kövér, 2013.
[11] Stegeman, 1996; Stegeman, 2005.
[12] Vugt, 2019, 91.
[13] Burman, 1738, 368–374.
[14] Koldewey, 1894. (A német szerző nagyrészt Burman életrajzára támaszkodik.)
[15] Tollius, 1696.
[16] Tollius, 1687; Tollius, 1688.
[17] Az alkímia iránti élénk érdeklődése miatt bekerült a holland alkimisták és rózsakeresztesek adattárába is. Langeveld, 1926, 34–35.
[18] Koldewey, 1894, 424–425.
[19] Vugt, 2019, 93.
[20] Koldewey, 1894, 425–426.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 302 2021.01.19. 15:46:13

A Tollius 1687-es közép- és dél-európai útjáról szóló, az *Epistolae itinerariae*ben közölt többi irodalmi útilevél a tudós nemzetiségéből adódóan érthetően hollandiai ismerőseihez szól. Útjának Berlinig tartó szakasza ismertetését[21] a Zrínyivel kapcsolatban már említett Nicolaas Witsen amszterdami tudós polgármesternek, a berlini tartózkodásáról szóló beszámolót[22] jóakarójának, Johann Georg Graevius (1632–1703) utrechti történészprofesszornak, a Bécsig tartó szakaszt tárgyalót[23] Gerard de Vries (1648–1705) utrechti filozófiaprofesszornak, a bécsi tartózkodását ismertetőt[24] tanítványának, Van Almeloveennek címezte.

A holland tudós e második útjáról előbbi, kiadott levelei mellett számos kiadatlan is fennmaradt, melyek hollandiai közgyűjteményekben találhatók.[25] Számos misszilise közül egy, a hágai Királyi Könyvtár (Koninklijke Bibliotheek) kézirattárában őrzött levele[26] két szempontból érdekes: magyar szempontból azért, mert ebben 1687. június 13/23-án Budáról számolt be ifj. Constantijn Huygensnek (1628–1697) magyarországi tartózkodásáról, más szempontból azért, mert a címzett személyével tovább bővül azon személyek köre, akikkel második útja során levelezett.

A levél címzettje, aki apja, a hírneves költő és politikus, id. Constantijn és öccse, a természettudós Christiaan Huygens (1629–1697) mellett sokáig Hollandiában is háttérbe szorult, az itthoni közvélemény előtt alig ismert. Fiatalon a leideni egyetemen tanult jogot és szabad művészeteket. Tanulmányai után politikai pályára lépett: 1672-től (III.) Orániai Vilmosnak (1650–1702), Hollandia helytartójának titkára volt.[27] A holland művelődés- és eszmetörténet kutatói is csak az utóbbi évtizedben kezdik újra felfedezni részletes, több mint kétezer oldalas, több évtizeden át (1679–1696 között) vezetett naplója miatt, melyről már részletes, elemző feldolgozás is született.[28] Az ifjabb Huygens Tolliushoz hasonlóan sok minden iránt érdeklődött: részt vett öccse távcsőfejlesztési kísérleteiben és saját ötleteivel támogatta azokat, latin nyelvű verseket írt, bár nem törekedett költői babérokra,[29] ahogy festőként is megmaradt műkedvelőnek; erről a szenvedélyéről már magyar szerző tollából is született közlemény.[30]

Az ifjabb Huygensnek írt levél a holland utazó friss úti élményeit rögzíti, ellentétben a Tollius jegyzetei alapján készült részletes, az *Epistolae itinerariae*ben kiadott irodalmi útilevéllel, melyet már Bécsbe való visszatérte után készített el. A Budáról írt rövid úti

[21] A levél kelte: Potsdam, 1687. febr. 12. Tollius, 1700, 1–20; Tollius, 1714, 1–20.
[22] A beszámoló kelte: Berlin, 1687. márc. 1. Tollius, 1700, 40–50; Tollius, 1714, 40–50.
[23] A levél kelte: Bécs, 1687. ápr. 3. Tollius, 1700, 63–77; Tollius, 1714, 63–77.
[24] A beszámoló kelte: Bécs, 1687. május 14. Tollius, 1700, 99–117; Tollius, 1714, 99–117.
[25] Tollius és levelezőpartnereinek leveleit a hágai Királyi Könyvtárban, az amszterdami, a leideni és az utrechti egyetemi könyvtárakban őrzik.
[26] Jelzete: KB, BSNG, 72 D 37.
[27] Dekker, 2013, 10.
[28] Dekker, 2013. Holland változatát lásd Dekker, 2015.
[29] Dekker, 2013, 107.
[30] Balogh, 2001.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 303 2021.01.19. 15:46:13

beszámoló azért is fontos dokumentum, mert ebben olyan részleteket is elárul magyarországi útjáról, melyek a jóval terjedelmesebb, kiadott változatban nem szerepelnek.[31]

Tollius az út körülményeiről szólva sajnálkozva említi, hogy a bányavárosokban tett látogatásakor nem állt rendelkezésére festő,[32] és olyan szakértőt sem talált a környéken, aki a botanikában jártas lett volna. Arról sem tudtunk eddig, hogy az általa gyűjtött fém- és ércmintákat Pozsonyon és Bécsen keresztül Hollandiába küldte, ahogy az sem volt eddig ismert, hogy egy harmadik magyarországi utat is tervezett, melyre már otthonról akart festőt és a botanikához értő útitársat hozni magával. Az ifjabb Huygensnek írt levél az előbbieken kívül adalékkal szolgál még 1687 nyarának néhány magyarországi hadműveletéhez is, melyek aktuális hírként érthetően nem kaphattak helyet az *Epistolae itinerariae*ben kiadott irodalmi útilevélben.

Tollius korábbban említett és nyomtatásban megjelent, magyar vonatkozású szövegeiből is kitűnik, hogy magyarországi útjain is szenvedélyesen érdeklődött a régi könyvek, kéziratok iránt. Korábbi, csáktornyai látogatásakor Zrínyitől, aki nyilván érzékelte vendége ilyen irányú érdeklődését, három török kéziratot kapott.[33] 1687-es útján az Érsekújváron tett látogatása kapcsán szomorúan jegyezte le, hogy amikor egy helybélitől régi könyvek iránt érdeklődött, azt a választ kapta, hogy az ottani korábbi török pap könyvtárából több száz könyvet elégettek.[34] Amikor a garamszentbenedeki apátságban járt és régi kódexeket keresett, feljegyezte, hogy vendéglátója egyetlenegyet sem tudott neki mutatni.[35]

A holland tudós Budán kelt levele – az útjával kapcsolatos új részletek mellett – leginkább az egykori budai könyvtárral kapcsolatos adatok miatt tarthat számot a magyar közönség érdeklődésére. Tollius már útja első szakaszán, Wolfenbüttelben is megtekintette a Bibliotheca Corviniana állományából oda került könyveket.[36] Tollius első, nyomtatásban megjelent életrajzának írója is megemlíti, hogy 1687-es útja során más könyvtárak mellett a budai könyvtárat is felkereste, hogy azokat átvizsgálja.[37] Bécsben már magyarországi útja előtt kézbe vette a Buda felszabadítása után onnan Bécsbe szállított könyveket;[38] csalódott szavait, melyeket az egykori könyvtár maradványainak láttán vetett papírra, Csapodi Csaba szó szerint is idézte.[39] A holland utazó az utóbbi évtizedekben kikerült a Corvina-szakirodalom látóköréből, ezért érdemes egy Friedrich

---

[31] A két levél terjedelmileg is eltér egymástól: az előbbi alig három levéloldalt tesz ki – ezért szükségszerűen tömör összefoglalását adja a magyarországi útnak –, míg a nyomtatásban megjelent útilevél hatvannégy negyedrét oldal hosszú.

[32] Ez érthetővé teszi, hogy miért nincsenek az *Epistolae itinerariae*ben a felvidéki bányavárosokat ábrázoló metszetek.

[33] Az adatot a Zrínyi-könyvtár állományát tárgyaló kötet Tollius vonatkozó levelének 1700-as kiadásából idézi (Hausner, 1991, 49). A könyvtárra vonatkozó rész első megjelenési helye: Ausonius, 1671, 790.

[34] Tollius, 1700, 150. Idézi Kövér, 2013, 11. (Mivel az *Epistolae itinerariae* két kiadásának oldalszámai megegyeznek, a továbbiakban már csak az első, 1700-as kiadás vonatkozó helyeire hivatkozom.)

[35] Tollius, 1700, 194. Idézi Körmendy, 1979, 91.

[36] Tollius, 1700, 9.

[37] Burman, 1738, 370, 372.

[38] Tollius, 1700, 100. Ezek közül egyet Csapodi Csaba a Mátyás királlyal intenzív kapcsolatban álló Galeotto Marzio könyveként azonosított. Csapodi, 1984, 26–27.

[39] Tollius, 1700, 99. Idézi Csapodi, 1961, 14.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 304 2021.01.19. 15:46:13

Benedikt Carpzov (1649–1699) lipcsei szenátorhoz írt levelére felhívni a figyelmet, melyben röviden beszámol az egykori budai könyvtár épületében tett látogatásáról, és sajnálkozva állapítja meg, hogy „kincs helyett szenet talált".[40] Az ifjabb Huygensnek írt levélben foglaltak – miszerint Budáról nemhogy görög vagy latin nyelvű, de még török nyelvű könyveket sem tudott magával vinni, mivel amit egyáltalán még látott, az is szét volt tépve vagy meg volt égve – az előbbi adat mellett új adalékkal szolgálnak az elpusztult budai könyvtár történetéhez.

Julius Pflugk (Pflugius) szászországi nemes és történész, aki a város 1686 őszén történt felszabadítása után Budán talált és Bécsbe szállított könyvek jegyzékét[41] 1688-ban jelentette meg, gyakran idézett művének előszavában azt írja, hogy a listát szándéka ellenére azért nem jelentette meg korábban, mert 1687-ben hírét vette: Tollius akarja kiadni a jegyzéket.[42] Utóbbinak az ifjabb Huygenshez írt levele megerősíti a Pflugk előszavában szereplő közvetett adatot, mivel a levélben maga Tollius tudatja holland ismerősével, hogy megszerzi a könyvek listáját és azt közzé fogja tenni. Pflugk előszavából az is nyilvánvalóvá válik, hogy a szászországi történész azért szánta el magát a jegyzék kiadására, mert a holland kolléga terve nem valósult meg.[43] Pflugk munkájának megjelenése után Tollius neve feledésbe merült, Xystus Schier (1728–1774) Ágostonrendi szerzetes sem említi már a budai könyvtár történetéről szóló művében.[44]

A Bibliotheca Corviniana maradványainak keresésére vonatkozó, Tolliustól származó, már eddig is hozzáférhető adatok az *Epistolae itinerariae*ben a tanítványának, Van Almeloveennek írt levélben szerepelnek.[45] Az itt közlendő levélből kiderül, hogy tanítványa mellett nemcsak az ifjabb Huygenst, hanem – a könyvek jegyzékének megküldésével – a szintén nagy bibliofil és a régiségek iránt szenvedélyesen érdeklődő Gisbert Cupert (1644–1716), Deventer város polgármesterét is tájékoztatta a budai könyvtárral kapcsolatos kutatásairól. Tollius levele arról tanúskodik, hogy az egykori könyvtár sorsa nemcsak őt magát, hanem egy hozzá hasonló bibliofilekből álló tudóskört is foglalkoztatta.[46]

---

[40] „Bibliotheca Budana a me perlustrata est tota, sed pro thesauro carbones inveni. Nullus enim fere alicuius notae bonae codex in ea MSS. ita ut saepe optarim in honorem Mathiae Corvini, ut idem ineptus, qui Budam rapuit, has quoque reliquias absumpsisset. Sic illi fama mansessit integra." Jacobus Tollius Friedrich Benedikt Carpzovhoz. Firenze, 1687. október 4. Tollius, 1709, 369. (A magyar Corvina-szakirodalom ezt az adatot még nem regisztrálta.)

[41] A jegyzéket egy, a Niklas von Salm császári tiszt ezredénél szolgáló, név szerint nem ismert jezsuita tábori pap készítette. Nagy, 2009. 31.

[42] Pflugk, 1688. 5. Idézi Gastgeber, 2014, 77.

[43] Pflugk, 1688. 6. Idézi Gastgeber, 2014, 77.

[44] Schier, 1766.

[45] Tollius, 1700, 99–100. – Köszönet Latzkovits Miklósnak a bevezetőben hivatkozott latin szövegek értelmezésében nyújtott értékes segítségéért.

[46] Tollius és itt említett holland ismerőseinek kiadatlan levelezésében számos adat van arra, hogy a tudósokból álló kör érdeklődéssel követte Tolliusnak a budai könyvtárral és a corvinákkal kapcsolatos vizsgálódásait. Mivel ezek a részletek egyrészt olyan hosszabb levelekben szerepelnek, melyek a témát csak érintik, teljes terjedelemben való közlésüknek nem volt értelme, másrészt a vonatkozó részletek ismertetése már meghaladná e közlemény kereteit, ezért a témával kapcsolatos további adatokat külön közleményben teszem közzé.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 305 2021.01.19. 15:46:13

Forrás

Jacobus Tollius ifj. Constantijn Huygensnek

(Buda, 1687. június 13/23.)

KB, BSNG, 72 D 37

Születésnapján küldi levelét a címzettnek. Csodálkozik Buda erődítményein, és azokat látva úgy véli, a császári csapatok győzelme inkább isteni kegynek, mintsem az emberi erőnek köszönhető. Úgy gondolja: a törökök tapasztalatlansága lehetett az oka, hogy a várost annak kétszeres, néhol háromszoros erődítése ellenére sem tudták megvédeni. Gyönyörű a kilátás a négy magyar mérföld hosszan elnyúló sík vidékre: a vidék gazdag szőlőben, terményekben és gyümölcsökben, igazán tejjel-mézzel folyó vidék. Egykor, Corvin Mátyás alatt virágoztak itt a tudományok, de mivel latin és görög feliratokat nem talált, a törököket írta le. Könyvekből nem maradt a városban semmi, még török nyelvűekből sem: szétszakadtak vagy megégtek a fosztogatások során. Bécsben megvizsgálta a híres Bibliotheca Corviniana maradványait, és megszerzi majd a könyvek jegyzékét, amit David Nesselius, a császári könyvtár őre megígért neki, hogy a művelt világ tudomására hozhassa. Achmet Onirocriticájának a bécsi könyvtárban őrzött négy kéziratos kötetét összevetette a közkézen forgó kiadással, hogy még nem tudja, mikor, de javított szöveggel adja majd ki. A nála levő Lucretiust és Sallustiust is összehasonlította az ottani kéziratokkal. Budára várják a bajor választófejedelmet, aki hatezer lovassal váratlanul Egerbe ment, hogy segítségére legyen Donat Johann Heißlernek az egri várba utánpótlást szállító néhány ezer tatár megtámadásában. A hírek szerint négyszáz tatár elesett, a többi elmenekült. A választófejedelem megérkezése után csatlakozna a lotaringiai herceghez, hogy bevegyék Székesfehérvárt. Az a hír tartja magát, hogy a császári csapatok csak akkor kapnak majd támadásra parancsot, ha a törökök részéről nagyobb csapatmozgásokat észlelnek, nehogy a harcokban megviselt katonák vereséget szenvedjenek. Másnap elindul Bécs felé. Egy pozsonyi özvegyasszonynál, aki gyűjteménye értékét kétezer német forintra becsüli, számos régi érmét fog megtekinteni. A gyűjteményben korábban sok ritka római kori és számos görög érmét is látott. A korábban Komáromban maga és az angol Edward Browne által leírt feliratokat újra megnézte és javítva leírta. Érsekújvárról szintén számos török feliratot hozott magával. Győrben semmit sem látott. Reméli, hogy ott, Sopronban és Petronellben jó néhány sírkövet és síremléket, valamint régi érméket is fog találni. Zólyomból elhozott egy szálakból álló darabka aranyat, melyet az eke vetett ki a földből. Látott egy sodort aranyból készült, háromsoros gyűrűt is, de az említett magyar özvegytől se könyörgéssel, se pénzzel nem tudta azt megszerezni. Ismét küldött egy fém- és ércdarabokkal teli ládát Pozsonyba, ahogy Bécsbe is küld majd egyet, hogy Hollandiába küldjék. Leereszkedett Körmöcbánya, Selmecbánya és Besztercebánya bányáiba, megszemlélte és megvizsgálta az ottani természeti csodákat. Nem sikerült festőt találnia, aki a látottakat lerajzolta volna. Járt a városokat övező hegyekben is, sok növényt és virágot is látott, de az említett városokban egyáltalán nem talált növénytanhoz értő embert. A levél kereteit meghaladná annak leírása, hogy mit lá-

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 306 2021.01.19. 15:46:13

tott Csehországban, Szászországban egészen a Cseh-erdőig az ércbányákban, hegyekben és városokban. Ha alkalom adódik rá, mindegyiket egyenként adja majd ki. Bécsben két vagy három hétig marad majd, azután Stájerországon, Karintián stb. keresztül Itáliába megy. Onnan a Tirol fennhatósága alatt álló területen és Csehország Németországhoz közel eső részén át tér majd haza. Útját megismételné, ha fiatalok és egy festő, valamint egy botanikus lennének az útitársai. Köszönti a címzett apját és testvérét, Cuperus urat és Joseph Hillt, a rotterdami angol egyház lelkészét is.
Ui. Bécsből Cuperus úrnak megküldi majd a budai könyvtár jegyzékét.[47]

Nobilissimo atque Amplissimo, cultissimique ingenii Viro, Domino Constantino Hugenio, Toparchae in Zelem, Principi Arausino[48] a secretis,[49] Jacobus Tollius Salutem Plurimam Dicit.

Si Tui vel affectus erga me, vel humanitatis singularis oblivio obrepere posset, Constantine Hugeni, Vir Generosissime, certe longi illa itineris mora, novarumque et admirabilium rerum et eventuum copia, quibus quotidie animus meus distrahitur, obrependi nacta fuisset occasionem luculentissimam. Sed haeret semper, haerebitque, dum vivo, suavissimae cultissimaeque indolis Tuae memoria, quae me impulit, ut hanc die natali meo ex Vrbe Buda ad te mitterem epistolam, testem observantiae meae amorisque, si ita candor Tuus mihi loqui concedet, mutui, ut, licet, inter barbaros, rudiorem. Sed ut potius aviditati Tui cognescendi, quae viderim, quam honori verborum congerendo consulam, dici vix potest, quam vere regia haec urbs fuerit, antequam tormentis et ignibus in ruinam daretur praeceps. Haereo animo, imo stupeo, quum urbis intueor etiam diruta munimenta, potuisse capi: et victoriam Caesarianorum[50] Divinae potius benignitati, quam humanae adsigno fortitudini. Excelsae imposita petrae, duplicique, imo et ad arcem triplici saepe munimento circumdata lapidibus defendi poterat: nec jam tam Turcarum industriam et fortitudinem laudo, quam admiror bellicam imperitiam; de qua re plura cum volente Deo coram, quia epistola cuncta una non capit. Prospectus in patentes campos in quatuor Hungarica miliaria[51] amoenissimus est: regio vini optimi, frugumque et fructum feracissima; vere lacte et melle fluens;[52] et olim quidem sub Matthia Corvino studia hic floruere: nunc nihil a me elegantiarum nostrarum inveniri in urbe potuit, nisi si inscriptiones quaedam Turcicae,

[47] Köszönet Szőke Ágnesnek a regeszta alapjául szolgáló magyar fordításért és a latin szöveg átírásának alapos ellenőrzéséért.
[48] Orániai Vilmos (1650–1702) Hollandia helytartója, 1689-ből III. Vilmos néven Anglia és Írország, II. Vilmos néven Skócia királya.
[49] Huygens 1672-től 1696-ig volt Orániai Vilmos titkára. Dekker, 2013, 10.
[50] Budát a császári és több nemzet katonáiból álló szövetséges csapatok 1686. szeptember 2-án szabadították fel.
[51] 1 magyar mérföld = 8353,6 m.
[52] Utalás a kora újkori „termékeny" és „tejjel-mézzel folyó Magyarország" toposzra.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 307 2021.01.19. 15:46:13

quas desripsi,[53] pro Latinis Graecisve placere poterunt. Librorum, ne Turcicorum quidem, hic quidquam reliqui: lacerati vel igne absumti, direptive omnes.[54] Reliquiae nobilis illius bibliothecae Corvinianae a me Viennae perlustratae sunt; et si promissis fides praestabitur, indiculus[55] a me conficietur, cum erudito orbe communicandus.[56] Ita enim Bibliothecae Caesareae custos Daniel Nesselius,[57] vir humanissimus, pollicitus est:[58] cui, quod non modo totam Caesaream bibliothecam viderim, sed et plures codices manuscriptos utendos acceperim, acceptum refero, Achmetis inprimis Onirocritica,[59] cujus quatuor codices cum vulgata editione[60] contuli, infinitis inde emendationibus a me correctius[61] edenda.[62] Contuli et Lucretium ac Sallustium.[63] Caeterum ut et politicorum quid referam eventuum, Dux et Elector Bavaricus[64] hodie hic expectatur

---

[53] A török feliratok közül néhányat az *Epistolae itinerariae*ben Buda leírásánál közölt képmellékletként. Tollius, 1700, 198.

[54] Az elpusztult könyvek szomorú látványát az *Epistolae itinerariae*ben Buda leírásánál nem említi.

[55] A Buda felszabadítása után Budáról Bécsbe vitt könyvekről jegyzék készült, melynek több példánya ismert. A bécsi könyvtárban található példány címe: *Reliquiae celeberrimae olim bibliothecae Budensis serenissimi regis Hungariae Matthiae Corvini sive subitanea et extemporalis consignatio librorum manuscriptorum et impressorum, qui post gloriosissimam occupationem Budae in crypta subterranea palatii Corviniani reperti et deinde in aulam imperatoriam Wiennensem sequente autem die in augustissimam bibliothecam Caesaream translati fuerunt mense Octobris A. C. 1686.* Lásd erre Schier, 1766, 66 [55]; Gastgeber, 2014, 77. Feldolgozását lásd Csapodi, 1984.

[56] Tollius terve nem valósult meg, a könyvek jegyzékét végül Julius Pflugk adta ki azzal az indokkal, hogy bár Tollius ígérte, nem tette közzé a jegyzéket (Plugk, 1688, 5–6.). Hasonlóan nyilatkozik Burman, a holland tudós életrajzírója is, aki Tollius valóra nem váltott tervei között említi annak egy *Dissertatio de Bibliotheca Budensi ejusque reliquiis* című művét (Burman, 1738, 374.). Burman forrását követve viszont kiderül, hogy az előbbi az életrajzíró által alkotott cím, mert bár Georg Daniel Morhof művére hivatkozik, ez utóbbi csak annak tárgyát adja meg ilyen szavakkal (a dissertatio szó nélkül), sőt maga is Pflugkra hivatkozik (Morhof, 1732, 31.).

[57] David Nessel (1644–1699), a bécsi császári könyvtár könyvtárosa.

[58] A levél e helye fontos adalékkal szolgál a Tollius bécsi vizsgálódásairól szóló, nyomtatásban megjelent levele azon helyének értelmezéséhez, ahol arról ír, hogy David Nessel, a bécsi könyvtár custosa nem fog akadályt gördíteni az elé, hogy „a" jegyzéket közzétegye (Tollius, 1700, 100.) Az ottani szövegben említett jegyzéknek, a kontextusból adódóan, az ugyanott szereplő „budai könyvtáré"-nak kellett lennie. Az itteni szövegből egyértelmű, hogy a holland tudós valóban a „budai könyvtár", vagyis a Budáról Bécsbe szállított könyvek jegyzékére gondolt.

[59] Achmet, Seirim (Abu Bekr Mohammed Ben Sirin) (653–728) arab szerző műve, mely az álmok értelmezését tárgyalja.

[60] Tollius az Achmet-mű Nicolas Rigault-féle kiadását (Artemidorus–Achmet, 1603) használta. Tollius, 1700, 100.

[61] A szó előtt egy áthúzott d betű áll.

[62] A holland tudós ezt a tervét sem tudta valóra váltani: az általa tervbe vett javított kiadás nem jelent meg.

[63] Az itteni szövegből nem derül ki egyértelműen, az *Epistolae itinerariae*ből viszont igen, hogy Tollius feltehetőleg a nála levő Lucretius- és Sallustius-kéziratokat vagy a szerzők műveivel kapcsolatos jegyzeteit vetette össze a bécsi könyvtárban levő kéziratos példányokkal: „...Lucretium meum ac Sallustium cum singulis ms. exemplaribus contuli" (Tollius, 1700, 100), ugyanis életrajzírója, Burman említi, hogy Tollius egy új Lucretius-kiadást készített elő (Burman, 1738, 374).

[64] II. Miksa Emánuel (1662–1726) bajor választófejedelem, Buda 1686-os visszafoglalásában jelentős szerepet játszott.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 308 2021.01.19. 15:46:13

Agria, quo cum sex equitum millibus raptim excurrerat, ut Heuslero[65] succurreret, adversus Tatarorum aliquot millia Erlaviae[66] commeatus importatura profecto.[67] Caesi eorum feruntur quadringenti circiter, infugientibus celeri cursu reliquis. Hinc sese cum Duce Lotharingo[68] conjungat, ut Albam Regiam[69] oppugnatum eant.[70] Hic certe rumor est constantior; ita tamen, nisi Turcae magnis copiis huc illucve moveant, tum enim illos opperiri, vel aggredi decretum fertur, ne attritae difficili obsidione Caesarianorum copiae cladi alicui ab Turcis obnoxiae sint. Cras hinc discessurus Viennam[71] per viam, ut ajunt, majore tamen quam ante cura, numismatum antiquorum ingentem perlustrabo copiam, quam vidua quaedam Posonii possidet, duobusque florenorum Germanicorum millibus aestimatam.[72] Multos ibi nummos rariores vidi Gothicos:[73] nonnullos et Graecos.[74] Comorae[75] descriptas olim a me et Braunio Anglo[76] inscriptiones[77] rursus inspexi, et correctius descripsi. Turcicas item nonnullas Owarino, sive Neuheusela[78]

---

[65] Donat Johann Heißler von Heitersheim (1648–1696) császári tábornok, később tábornagy, részt vett Buda visszafoglalásában, majd a török Magyarországról való kiűzését célzó harcokban.

[66] Eger (Agria, Erlavia, Erlau).

[67] Az Egert megszállva tartó törököket kiéheztetéssel próbálták térdre kényszeríteni, ami magában foglalta azt is, hogy a kívülről érkező utánpótlást is igyekeztek lehetetlenné tenni. Szántó, 1989, 68.

[68] Lotaringiai Károly (1643–1690) császári tábornagy, 1675–1688 között a magyarországi törökellenes harcok fővezére.

[69] Székesfehérvár (Alba Regia, Stuhlweissenburg).

[70] Bár Székesfehérvár visszafoglalására a bécsi Haditanács már 1687 májusában parancsot adott, mivel a törökök megtörésére hosszú blokádot alkalmaztak, ezért a törökök a várost csak egy évvel később, 1688. május 19-én adták fel. Jenei, 1971, 8–19.

[71] Az *Epistolae itinerariae*ben ezzel szemben azt írja, hogy a levél keltének napján hagyta el Budát. Tollius, 1700, 201.

[72] Az asszonyt és az összeget az *Epistolae itinerariae*ben is említi, de nevét ott sem adja meg. Az érmegyűjtemény a szövegből kivehetően egy Beer nevű néhai pozsonyi városi jegyzőé volt, és az ő özvegye mutatta meg a holland tudósnak (Tollius, 1700, 143–144). Bér (Beer) Jánosról Bod Péter feljegyezte, hogy „Poson várossa sécrétáriussa 1680-dik eszt. tájban: aki […] a' ritka jó könyveknek meg-szerzésekben és a' régi pénzeknek meg-gyüjtetésekben gyönyörködött", sőt tudott Tolliusnak Beer özvegyénél tett látogatásáról is. Bod, 1766, 347. (Köszönet Soós Ferencnek, aki erre az adatra felhívta a figyelmemet.)

[73] Elképzelhető, hogy Tollius itt a római mintára vert, de sok szempontból egyedi barbár érmékre utal. (Szabó András Péter szíves közlése.)

[74] Az érmék ismertetését lásd Tollius, 1700, 143–144.

[75] Komárom (Comora, Komorn).

[76] Edward Browne (1644–1708) angol orvos, a Royal Society tagja, több európai országot, köztük Magyarországot is felkereste. Úti élményeit 1673-ben megjelent munkájában foglalta össze (Browne, 1673). A mű holland fordítása 1682-ben jelent meg (Browne, 1682).

[77] Browne Komáromban három sírfeliratot jegyzett fel (Browne, 1673, 28; Browne, 1682, 2. könyv, 34.). Ezeket Tollius az *Epistolae itinerariae*ben nem közli újra, csak megjegyzi, hogy egy másikat, melyet egy barátjától kapott, a maga által sajtó alá rendezett, második Ausonius-kiadásban tette közzé (Tollius, 1700, 149.). Az 1671-es Ausonius-kiadásban valóban szerepel az említett sírfelirat. Ausonius, 1671, 789.

[78] Érsekújvár (Owarinum, Neuheusel, ma: Nové Zámky, SK).

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 309 2021.01.19. 15:46:13

attuli.[79] Javarini[80] nihil vidi: verum et illic et Oedenburgi[81] nonnihil me sepulcralium lapidum et monumentorum inventurum spero, uti et Petronellae:[82] itemque nummos rariores. Altsolio[83] attuli frustillum auri, quod filatim contortum circa frugum[84] radices aratro excisum fuit.[85] Anulum ter digitum circumeuntem ex eo auro contorto ductum vidi, contrectavique sed a nobili vidua Hungarica comparare nec prece nec pretio potui.[86] Rursus totam cistam Posonium[87] misi omnis generis metalorum ac mineralium fragmentis plenam: inde Viennam, et sic cum elegantiis aliis in Hollandiam mittam. Intravi intima metallifodinarum Cremnicensium,[88] Schemnicensium,[89] Neosolianarum,[90] vidique et observari in illis tam multa naturae miracula,[91] ut totos dies iis enarrandis habeam impendere. Hoc unum defuit, quod pictorem non habuerim, qui omnia delinearet.[92] In montibus, quos plerosque pedes pervagatus sum altissimos, plurimae a me inventae, sunt herbae et plantae, floresque curam exactiorem merentes.[93] Sed nullum in his urbibus medicum Botanices peritum offendi: nec ego ea peritia sum, ut omnes norim. Quid in Bojohaemia,[94] in Saxonia,[95] ad Sylvam Hercyniam[96] in metallifodinis, montibus, urbibus viderim, explicare literarum brevitia non patitur. Cum volente Deo, ubi occasio, singula edentur.[97] Viennae duas tresve septimanas adhuc haerendum: tum per Stiriam,[98] Carinthiam etc. Italia adibitur. Unde rursus reflectam domum per Tirolensem ditionem, et Bohaemiae proximum Germaniae latus, miracula

---

[79] Az Érsekújváron lemásolt török feliratokat az *Epistolae itinerariae*ben a város leírásánál képmellékletként tette közzé. Tollius, 1700, 150.

[80] Győr (Jaurinum, Javarinum, Raab).

[81] Sopron (Scarbantia, Ödenburg).

[82] Petronell, helység a mai Ausztriában. Területén helyezkedett el Carnuntum, a római Pannonia Superior provincia székhelye.

[83] Zólyom (Altosolium, Altsohl, ma: Zvolen, SK).

[84] Előtte: áthúzott, olvashatatlan szó.

[85] Az aranydarabot az *Epistolae itinerariae*ben is említi. Tollius, 1700, 193.

[86] Az aranygyűrűről az *Epistolae itinerariae*ben is szót ejt, de ott az özvegy kérleléséről nem szól. Tollius, 1700, 193.

[87] Pozsony (Posonium, Pressburg, ma: Bratislava, SK).

[88] Körmöcbánya (Cremnicium, Kremnitz, ma: Kremnica, SK).

[89] Selmecbánya (Schemnitium, Schemnitz, ma: Banská Štiavnica, SK).

[90] Besztercebánya (Neosolium, Neusohl, ma: Banská Bystrica, SK).

[91] A felvidéki bányák felkeresését Tollius alkímia iránti felfokozott érdeklődése indokolta, ahogy azt is, hogy magyarországi útja leírásának jelentős részét teszi ki a bányákban tapasztaltak bemutatása. Lásd Tollius, 1700, 156–193.

[92] Ez magyarázhatja, hogy az *Epistolae itinerariae*ben nincsenek a bányavárosokat ábrázoló metszetek.

[93] Botanikai megfigyeléseit az *Epistolae itinerariae*ben ennyire nem részletezi, csak a növényeket említi, melyeknek megvizsgálása nehézséget okozott számára. Tollius, 1700, 183.

[94] Csehország (Bohemia, Bojohemia, Böhmen, Čehy).

[95] Szászország (Saxonia, Sachsen).

[96] Cseh-erdő (Sylva Hercynia, Böhmerwald, Šumava).

[97] Tolliusnak ez a szándéka sem vált valóra, mert az említett helyeken tapasztaltakat nem részletezte külön útilevélben, illetve önálló műben.

[98] Stájerország (Styria, Steiermark).

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 310 2021.01.19. 15:46:13

illic naturae necdum cognita exploraturus.[99] Quod si reverso domum nobile se consortium adolescentium obtulerit; relegam totum iter, sed pictore instructus, et famulo Botanices perito. Haec sunt, Vir Generosissime, quae temporis angustiae significare permisere: quae cum Nobilissimis Dominis Parente,[100] et fratre,[101] si commodum, communices velim, quibus et officia cuncta salutemque plurimam mei verbis offerri dicique velim. Idem quaeso officium Nobilissimo Domino Cupero[102] nostro, et Josepho Hillio, Anglicanae Ecclesiae Roterodami pastori,[103] praestare digneris: ut et amicis communibus reliquis. Vale Humanissime Domine, et uti solebas, deinceps me amare perge. Dabam Buda [!] XXIII/XIII Junii Anno MDCLXXXVII.

Vienna Domino Cupero indiculum Bibliothecae Budensis[104] mittam, inclusas humanitati Tuae commendo.

Kívül: A Monsieur Monsieur Constantin Huygens, Seigneur de Zelem, et Secretaire de son Altesse le Prince dOrange, à la Haye

Rövidítések és irodalomjegyzék

KB — Koninklijke Bibliotheek, Den Haag, Afdeling handschriften

BSNG — Brieven en stukken van Nederlandse geleerden, 72 D 37

*

Ablonczyné 2011 — Ablonczyné Nádor Zsuzsanna: *Ungarn, das gesegneteste Land Europas: das Ungarnbild der niederländschen Reisebeschreibungen, 1555–1774: vergleichende Analyse im Spiegel der rhetorisch-apodemischen Traditionen dargestellt an Werken der niederländischen, deutschen und englischen Reiseliteratur,* Frankfurt am Main, Lang, 2011.

[99] Tollius 1688-ban ért vissza Duisburgba, ahonnan hosszú közép- és délkelet-európai útjára indult.

[100] Idősebb Constantijn Huygens (1597–1687) neves holland költő és államférfi. Tollius a levél írásakor láthatóan még nem értesült az ifj. Huygens apjának haláláról, aki ugyanis 1687. március 28-án meghalt.

[101] Christiaan Huygens (1629–1695), az ifjabb Constantijn Huygens öccse, matematikus és csillagász, nevéhez számos találmány (például az ingaóra) fűződik.

[102] Gisbert Cuper (1644–1716), Deventer polgármestere, neves régiségkedvelő.

[103] Joseph Hill (1625–1707) 1675-től haláláig a rotterdami angol presbiteriánus egyház lelkésze.

[104] Ezalatt nyilván a bécsi könyvtárban levő kézírásos jegyzékről készített másolat értendő.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 311 2021.01.19. 15:46:13

Anonim
1687 *Korte, beknopte, en nette beschryving, van de koningrijken Hungarien, Dalmatien, en Morea, mitsgaders de vorstendommen Zeevenbergen, Walachien, Moldavien, Bulgarien etc., en der zelver vestingen en steeden, nevens een omstandig verhaal van het geene, dat omtrent, en zedert de verovering van Offen, door der Christenen wapenen is ingenomen,* Amsterdam, Ooszaan, 1687. (Apponyi, 1903–2004 [App. H.], 1330.)

Apponyi
1903–2004 Apponyi, Alexander: *Hungarica. Ungarn betreffende im Auslande gedrückte Bücher und Flugschriften,* Bd. I–IV, München, 1903–1927, Bd. V., Hrsg. von József Vekerdi, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2004.

Artemidorus–Achmet
1603 Artemidori *Daldiani et* Achmetis *Sereimi F. Oneirocritica. Astrampsychi et Nicephori versus etiam Oneirocritici. Nicolai Rigaltii ad Artedimorum notae,* Lutetiae, Orry, 1603.

Ausonius
1669 *D. Magni* Ausonii *Burdigalensis opera. Iacobus* Tollius *ex vett. codd. recensuit,* Amstelredami, Blaeu, 1669.

Ausonius
1671 *D. Magni* Ausonii *Burdigalensis opera, Iacobus* Tollius, M. D. *recensuit,* Amstelodami, Blaeu, 1671. (Apponyi, 1903–2004 [App. H.], 2101.)

Balogh
2001 Balogh Tamás: *Constantijn Huygens als Maler,* In: *„swer sînen vriunt behaltet, daz ist lobelîch". Festschrift für András Vizkelety zum 70. Geburtstag,* Piliscsaba–Budapest, Katholische Péter-Pázmány-Universität, Philosophische Fakultät, 2001, 323–332.

Bod
1766 Bod Péter: *Magyar Athenas avagy az Erdélyben és Magyar-Országban élt tudos embereknek, nevezetesebben a' kik valami, világ eleibe botsátott irások által esméretesekké lettek, 's jo emlékezeteket fen-hagyták, historiájok,* [Nagyszeben], 1766.

Browne
1673 Edward Browne: *A brief account of some travels in Hungaria, Servia, Bulgaria, Macedonia, Thessaly, Austria, Styria, Carinthia, Carniola, and Friuli, as also some observations on the gold, silver, copper, quick-silver mines, baths, and mineral waters in those parts, with the figures of some habits and re-*

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 312 2021.01.19. 15:46:13

markable places, London, Took, 1673. (Apponyi, 1903–2004 [App. H.], 973.)

Browne 1682 — *Naukeurige en gedenkwaardige reysen van Edward* Brown, *M. Dr., afgesonden van 't Collegie tot Londen. lid van het Kon. Soc. en Medicijn van Sijn Kon. Maj. in Engelandt, door Nederland, Duytsland, Hongaryen, Servien, Bulgarien, Macedonien, Thessalien, Oostenrijk, Stiermark, Carinthien, Carniole, en Friuli, enz., mitsgaders alle deftige en opmerkens waerdige seldsaemheden der voornaemste rijken, landen, en steden als ook goud-, silver-, koper- en quiksilver mijnen, baden, fonteinen, mineralen, rariteiten, curieusheden, gebouwen, rivieren, meeren, bergen, heuvels enz., insgelijks alle ongehoorde geschiedenissen van volkeren, gods-dienst, zeden, regeering, kleeding, dieren, vruchten, vreemdigheden, en wonderlijke voorvallen,* Amsterdam, Ten Hoorn, 1682.

Burman 1738 — Casparus Burmannus: *Traiectum eruditum, virorum doctrina inlustrium, qui in urbe Trajecto, et regione Trajectensi nati sunt sive habitarunt,* Trajecti ad Rhenum, Paddenburg, 1738.

Csapodi 1961 — Csapodi Csaba: *Mikor pusztult el Mátyás király könyvtára?* In: *Magyar Könyvszemle,* 77. (1961) 4. sz. 399–421.

Csapodi 1984 — Csapodi Csaba: *A budai királyi palotában 1686-ban talált kódexek és nyomtatott könyvek,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1984. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, Új sorozat, 15.)

Dekker 2013 — Rudolf Dekker: *Family, Culture and Society in the Diary of Constantijn Huygens Jr, Secretary to Stadholder-King William of Orange,* Leiden–Boston, Brill, 2013. (Egodocuments and History Series, 5.)

Dekker 2015 — Rudolf Dekker: *Constantijn Huygens jr. en de uitvinding van het moderne dagboek,* Amsterdam, Panchaud, 2015.

Gastgeber 2014 — Christian Gastgeber: *Die griechischen Handschriften der Bibliotheca Corviniana in der Österreichischen Nationalbibliothek. Provenienz und Rezeption im Wiener Griechischhumanismus des frühen 16. Jahrhunderts,* Wien, Verlag der

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 313 2021.01.19. 15:46:13

Österreichischen Akademie der Wissenschaften, 2014. (Miscellanea Codicum Graecorum Vindobonensium, 2.)

Hausner 1991 — *A Bibliotheca Zriniana története és állománya.* Írták és összeállították Hausner Gábor – Klaniczay Tibor – Kovács Sándor Iván – Monok István – Orlovszky Géza, Budapest, Argumentum–Zrínyi, 1991. (Zrínyi-könyvtár, 4.)

Jenei 1971 — Jenei Károly: *Székesfehérvár körülzárása és visszafoglalása 1688-ban,* In: *Fejér Megyei Történeti Évkönyv, a Fejér megyei Levéltár Évkönyve,* Székesfehérvár, 1971, 7–22. (Tanulmányok és források Fejér megye történetéhez, 5.)

Koldewey 1894 — Friedrich Koldewey: *Jacobus Tollius,* In: *Allgemeine Deutsche Biographie,* 38. Band, Leipzig, Duncker & Humblot, 1894, 423–427.

Körmendy 1979 — Körmendy Kinga: *A Knauz hagyaték kódextöredékei és az esztergomi egyház középkori könyvtárának sorsa,* Budapest, Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára, 1979. (A Magyar Tudományos Akadémia Könyvtárának Közleményei, Új sorozat, 7.)

Kövér 2013 — Kövér Lajos: *Jacobus Tollius magyarországi mozaikjai,* In: *Aetas,* 28. (2013) 5–23.

Kövér 2014 — Kövér Lajos: *Banské mestá očami holandského cestovateľa zo 17. storočia,* In: *Acta historica Neosoliensia,* 17. (2014) 341–362.

Langeveld 1926 — L. A. Langeveld: *Alchemisten en rozekruisers,* Epe, Hooiberg, 1926.

Morhof 1732 — Daniel Georg Morhof: *Polyhistor, literatius, philosophicus et practicus cum accessionibus virorum clarissimorum Ioannis* Frickii *et Iohannis* Mollert, *Flensburgenis,* Lubecae, Boeckmann, 1732.[3]

Nagy 2009 — Nagy Levente: *Luigi Fernando Marsili és a budai könyvtár(ak),* In: *Magyar Könyvszemle,* 125. (2009) 30–46.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 314 2021.01.19. 15:46:13

Pflugk
1688 Julius Pflugk: *Epistola ad perillustrem atque generosissimum virum Ludovicum a Seckendorff, virum de utraque republica mertissimum, praeter fata Bibliothecae Budensis, librorum quoque in ultima expugnatione repertorum catalogum exhibens,* Jenae, Bielcke, 1688. (Apponyi, 1903–2004 [App. H.], 1356.)

Schier
1766 Xystus Schier: *Dissertatio de regiae Budensis Bibliothecae Mathiae corvini ortu, lapsu, interitu et reliquiis / Értekezés Corvin Mátyás Budai királyi könyvtárának létrejöttéről, hanyatlásáról, pusztulásáról és maradványairól [1766],* az utószót írta, a kötetet szerkesztette Monok István, a magyar fordítást sajtó alá rendezte Ekler Péter, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2019. (Supplementum Corvinianum, 5.)

Stegeman
1996 Saskia Stegeman: *Patronage en dienstverlening. Het netwerk van Theodorus Janssonius van Almeloveen (1657–1712) in de Republiek der letteren,* Nijmegen, 1997.

Stegeman
2005 Saskia Stegeman*: Patronage and Services in the Republic of Letters: The Network of Theodorus Janssonius Van Almeloveen (1657–1712),* Amsterdam, APA-Holland Universiteits Pers, 2005. (Studies van het Instituut Pierre Bayle voor intellectuele betrekkingen tussen de Westeuropese Landen in de nieuwe tijd, 33.)

Szamota
1891 *Régi utazások Magyarországon és a Balkán-félszigeten, 1054–1717,* összegyűjtötte és jegyzetekkel kísérte Szamota István, Budapest, Franklin Társulat, 1891.

Szántó
1989 Szántó Imre: *Eger felszabadulása a török uralom alól (1687),* In: *Végvár és társadalom a visszafoglaló háborúk korában (1686–1699),* szerk. Bodó Sándor – Szabó Jolán, Eger, Heves Megyei Múzeumok Igazgatósága, 1989, 65–74. (Studia Agriensia, 9.)

Tollius
1687 Jacobus Tollius: *Fortuita, in quibus, praeter critica nonnulla, tota fabularis historia Graeca, Phoenicia, Aegyptiaca, ad chemiam pertinere asseritur,* Amstelaedami, Janssonius van Waesberge, 1687.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 315 2021.01.19. 15:46:13

Tollius 1688 — Jacobus Tollius: *Manuductio ad caelum chemicum,* Amstelaedami, Janssonius van Waesberge, 1688.

Tollius 1696 — Jacobus Tollius: *Insignia itinerarii Italici, quibus continentur antiquitates sacrae,* Trajecti ad Rhenum, Halma–Van de Water, 1696.

Tollius 1700 — Jacobus Tollius: *Epistolae itinerariae ex autoris schedis postumis recensitae, suppletae, digestae, annotationibus, observationibus et figuris, cura et studio* Henrici Christiani Henninii, Amstelaedami, Oosterwyk, 1700.

Tollius 1709 — *Epistolae III. Iacobi* Tollii *ex manuscriptis editae,* In: *Nova librorum rariorum conlectio, qui vel integri inseruntur vel adcurate recensentur, fasciculus tertius,* Halis Magdeburgicis, Renger, 1709, 368–375.

Tollius 1714 — Jacobus Tollius: *Epistolae itinerariae ex autoris schedis postumis recensitae, suppletae, digestae, annotationibus, observationibus et figuris, cura et studio Henrici Christiani* Henninii, Amstelaedami, Oosterwyk, 1714.[2] (Apponyi, 1903–2004 [App. H.], 1511.)

Tóth 2007 — Tóth Gergely: *Bél Mátyás „Notitia Hungariae novae…" című művének keletkezéstörténete és kéziratainak ismertetése* (doktori disszertáció), Budapest, 2007. http://doktori.btk.elte.hu/hist/tothgergely/diss.pdf.

Vugt 2019 — I[ngeborg] van Vugt: *The structure and dynamics of scholarly networks between the Dutch Republic and the Grand Duchy of Tuscany in the 17th century* (disszertáció), Amsterdam, 2019.

LYMBUS_2020_KÖNYV.indb 316 2021.01.19. 15:46:13